

УДК: 321.01:329.14
Примљено: 2. новембра 2009.
Прихваћено: 10. децембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2009.
год. 16. vol. 26.
стр. 295-306.

Љубиша Митровић
Филозофски факултет - Ниш

СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКА АЛТЕРНАТИВА РАЗВОЈА – СТРАТЕГИЈА ИЗЛАСКА ИЗ КРИЗЕ И МОДЕЛ ТРАНЗИЦИЈЕ СА СОЦИЈАЛНОМ ОДГОВОРНОШЋУ¹⁾*

Све велике идеје су почеле као утопијски сан, а завршиле се као стварност.

Да ли ће нека идеја остати пуки утопијски сан или ће бити преточена у реалност зависи од броја људи који у њу верују и њихове способности да по том питању нешто учине.

(Гроф Худенков-Калергија, *Паневропа*)

Сажетак

Полазећи од критике доминантне стратегије развоја у земљама у транзицији, оличеној у неолибералној зависној модернизацији, која се изродила у рестаурацији капитализма периферије на Балкану, аутор трага за алтернативном стратегијама развоја. Он ту стратегију транзиције са социјалном одговорношћу управо налази у социјалдемократском моделу развоја.

У раду се излажу циљеви и вредности социјалдемократског развоја друштва и могућности имплементације ове концепције на балканска друштва.

Кључне речи: Балкан, транзиција, рестаурација, зависна модернизација, социјалдемократски модел.

1) * Рад је део истраживачке активности аутора на пројекту 149014Д *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграција*, који се реализује на Филозофском факултету у Нишу, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој РС.

САВРЕМЕНА КРИЗА КАО ИЗАЗОВ ЗА ПРЕИСПИТИВАЊЕ ГЛОБАЛНЕ КОНЦЕПЦИЈЕ РАЗВОЈА У СВЕТУ

Савремени свет се налази на историјском раскршћу: суочен је са бројним супротностима између технолошке хиперразвијености и социјалног субразвоја; између друштвеног карактера развоја нових производних снага човечанства и приватно-својинског корпорацијског монопола снага мегакапитала; између произвођача кризе горњих слојева финансијске хиперкласе и носиоца нових производних снага тј. носиоца реалне економије.

Криза је структурна, системског карактера и „дугог вала“ (Бродел). Произведена је на неолибералној филозофији развоја у чијем центру су радикалу тржишни фундаментализам, монетаристичка економска политика и социјалдарвинистички прагматизам. Њени социјални протагонисти су финансијска буржоазија (власници мегакапитала, ТНЦ) а политички – горњи слојеви средње класе, елите и политичке партије неолибералне и неоконзервативне оријентације. У овом контексту делују владајуће партије и медији на Западу који су у служби мегакапитала и његове неоимперијалне, глобалне доминације.

Иза тезе о радикалној приватизацији, либерализацији и дерегулацији и фетишу слободног глобалног тржишта, лежи халапливост интереса необуржоазије и разобрученог мегакапитала који желе да несметано шире империју свог богатства експлоатацијом без граница. У овом контексту друштво се подређује економији и минимизира улога државе и субјективног фактора.

Тридесетогодишње искуство овог англосаксонског концепта глобалног друштвеног развоја оличеног у „*реганизму*“ и „*тачеризму*“ у форми „доктрине шока“, довело је до успона *турбокапитализма*, *капитализма катастрофе*, али и произвођења финансијске и економске кризе у свету. Реализација неолибералног концепта развоја у свету у пракси је довела до заоштравања структурних социјалних противречности, не само између различитих класа већ и између различитих регија и делова глобалног светског система (Север-Југ, светски центар-полупериферија-периферија). Као израз структуралних противречности у капиталистичком начину производње отворен је глобални грађански рат између привилеговане богате мањине и депривираних огромне већине сиромашних становника планете.

Истраживачи показују да је примена неолибералног модела развоја и асиметричне глобализације у савременом друштву до-

вела до енормног увећања разлика у платама између запослених, менаџера и власника. Тако нпр. пре тридесет година у САД однос просечних плата радника и менаџера у Америци био је 1:42 док је данас тај однос 1:411 (видети о томе анализу Н. Клајн у студији „Доктрина шока“). Такође, енормно су се повећале диспропорције у економском развоју између развијених и неразвијених земаља у свету од 1:30 до 1:150. Најнеразвијеним земљама је потребно трипо века да би достигле садашњи ниво развоја најразвијенијих. Данас 358 милијардера има богатство као 50% сиромашног становништва човечанства. Речју, на делу су процеси произвођења масовног сиромаштва у светским размерама, а то значи, не само у зонама светске полупериферије и периферије, већ се данас она шири и на зону земаља светског центра. Актуелна криза у свету показује да се свакодневно затварају бројне фирме, да се повећава број радника који губе посао, према проценама у САД дневно на десетине хиљада људи остаје без посла.²⁾ О овим процесима неки истраживачи говоре као о *обнови социјалног питања* у 21. веку, а други као *освојеврсном економском геноциду и социјалном апартхејду*; о социјалдарвинизацији друштвених односа у националним и интернационалним размерама.

Као реакција на ове структуралне неједнакости и социјално насиље у условима неолибералног убиственог „капитализма катастрофе“, у свету свакодневно нарастају нови *анти/алтерглобалистички покрети*, који својом акцијом желе оспорити хегемонију мега капитала и његових полуга моћи (ММФ, Светску банку, Светску трговинску организацију, НАТО). Широм планете настају *покрети непристајања* на садашњи модел неолибералне асиметричне глобализације, под заставом и слоганом: да „свет није на продају“, и да је „могућ бољи и праведнији свет“.

Савремени свет је доиста суочен са кризом концепта развоја и управљања глобалним процесима. Дубина проблема и радикализација актуелне кризе гони политичке и привредне елите да трагају за новим концептом развоја. На раскршћу су могући различити избори: или даља технократска и неофашистичка диктатура у форми постмодерног тоталитаризма (који ће штитити монопол

2) У најновијем извештају ОЕЦД-а (Организације за економску сарадњу развој) истиче се да је од избијања кризе, крајем 2007. године, у земљама чланицама ОЕЦД-а остало већ 15 милиона људи без посла, рачуна се да ће краја 2010. године у зони ОЕЦД-а без посла бити 57 милиона људи; да ће стопа незапослености у 2010. години у САД премашити 10%, у Немачкој ће достићи 11,8%, у Француској 11,3%. Сличан тренд ОЕЦД најављује за Јапан, Канаду, евро зону.... Истраживачи сматрају да је ово највећа незапосленост после 1945. и да се она као пошаст, социјални цунами шири на различите регионе света. (видети о томе чланак Т. Вујић *ОЕЦД: до 2010. милиони људи остаће без посла*, Политика, 17. септембар 2009, стр 3.

одабране мањине богатих) или *социјал-демократска алтернатива*: развој усмерен према слободи и срећи сваког човека, равноправности свих грађана и народа савременог човечанства.

Обновљена аутентична социјал-демократија (за разлику од илузионизма присталица „трећег пута“ и жуте неолибералне социјал-демократије која је инструментализована за потребе мегакапитала и његову хегемонију у свету) *има шансу да поново повеже идеју слободe, тј. демократије, са идејом братства и социјалне једнакости*. Без чијег хармонијског остваривања у друштвеној пракси нема симфоније, социјалне фузије – реализације идеје о уједињеном човечанству. Исход избора у ком правцу ће се развијати човечанство није ствар богова већ људи и елита. Зависиће од нашег моралног и политичког улога и ангажованости у нове облике друштвених борби, које неће бити пуко понављање јучерашњих (А. Турен). Актери нових друштвених промена већ стасавају из редова нове радничке класе, али и антисистемске интелигенције, нових друштвених покрета – који су носиоци нових производних снага, али и програма борбе за општељудску еманципацију, за праведније и солидарније друштво, за толеранцију различитости, глобализацију разумевања и културу мира у свету, за дијалог и партнерство различитих цивилизација.

Свет се налази на раскришћу, а актуелна криза представља само врх леденог брега испод кога се крије дубока социјална криза, криза концепције и стратегије развоја. Извесно је, да без радикалног заокрета у глобалној концепцији и стратегији друштвеног развоја, без напуштања неолибералне стратегије развоја, нема изласка из кризе нити напретка човечанства.

БАЛКАНСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ КОЛОВРАТ – ОД ПЕРИФЕРИЈЕ У СОЦИЈАЛИСТИЧКОМ БЛОКУ ДО НОВЕ ПЕРИФЕРИЈЕ У ЕВРОПској УНИЈИ

Балкан, као геопростор на коме се секу лукови различитих цивилизација, као да има судбину кроз историју да буде верига, граница и мост међу световима. Само у 20. веку он је неколико пута променио своју геополитичку позицију, али у знаку коловрата. Од неразвијене периферије у условима капитализма пре Другог светског рата, до периферије у условима ауторитарног социјализма (у констелацији земаља тзв. социјалистичке заједнице), до нове периферије у условима евроинтеграцијских процеса данас.

Овде се не ради само о пукој *геополитичкој транзицији* Балкана данас од Истока ка Западу, већ и кључним социолошким одликама – карактеристикама – настајања зоне друштава периферног капитализма: у форми периферизације његове привреде, друштва и културе на основу реализације неолибералне стратегије зависне модернизације. У овом контексту на Балкану, у току је формирање нове *зоне зависних друштава*, које карактерише субразвој (развој неразвијености А. Г. Франк). Конституисање дегенерисане социјалне структуре са израженим социјалним неједнакостима, структурним противречностима и сукобима, наглашеном културом зависности и формалне представничке демократије, реколонизацијом и протекторацијом овог простора.

Овај регион је, у ланцу поделе рада у глобалном светском систему, данас предодређен да представља зону јефтиних сировина и најамне радне снаге надпросечно експлоатисане. Зону, сиве економије и тржишта за пласирање туђе робе. У политичкој структури суочени смо са вишепартизмом и неразвијеним и отуђеним парламентаризмом; са репродукцијом марионетских политичких структура власти. У економској и политичкој свери је извршена олигархизација друштва; главна класа у њему је компрадорска небуржоазија у савезу са новокомпонованом политократском елитом.

Транзиција на овом геопростору, како показује двадесетогодишње искуство, реализовала се у форми неолибералне зависне модернизације као „доктрима шок терапије“ без социјалне одговорности. Данас можемо закључити – да је она, по својим учинцима, представљала својеврсни социјални цунами и економски генотип, који су девастирали постсоцијалистичка друштва. Наиме, транзиција је довела до историјске капиталистичке рестаурацују, уз велику социјалну цену и људске жртве, и није решила ни једно горуће питање кризе и развоја ових друштава.

Актуелна криза у свету заоштрила је бројне противречности и на Балкану, а посебно оне које се тичу репродукције и развоја. Показало се да у овим друштвима влада конфузија у избору развојног модела, те да се њихов развој одвија у духу клониране имитације, „шок терапије“ по рецептима ММФ-а и Светске банке, односно да не постоји оригинална стратегија друштвеног развоја нити аутономна стратегија регионалне сарадње и интеграције. *Заједнички именитељи привредног и друштвеног развоја балканских земаља* су: да пате од перманентне рецесије; финансијске презадужености; у току је њихова радикална деиндустријализација; масовна незапосленост; сиромаштво; привредни раст је базиран на страном капиталу; продубљивање регионалних разлика унутар појединих

земаља (метрополизиција развоја и територијална асиметричност у развоју) и демографски дебаланси (висок степен сенилизације и депопулације). Речју, може се закључити да са аспекта развоја овог региона, изузев Словеније, имамо изгубљене две деценије у развоју; очигледно је заостајању овог региона, који „трчи мртву трку“ како би достигао степен развоја из 1989. године.

Извесно је да се *излаз из кризе постсоцијалистичких друштава на Балкану мора потражити изван сада владајуће неолибералне стратегије* – англосаксонског модела развоја који је, под фирмом приватизације, либерализације и дерегулације, уништио привреду већине земаља у овом региону. Хтеле или не хтеле, пре или касније, политичке и привредне елите у овим земљама, притиснуте тежином економских и социјалних проблема и широким незадовољством народа и грађана – мораће да потраже *спас у социјалдемократској стратегији развоја*, која ће омогућити не само транзицију са социјалном одговорношћу, већ и претпоставке за трајан мир и стабилност у овом региону.

ПРОГРАМСКЕ, КОНЦЕПЦИЈСКЕ ОДРЕДНИЦЕ СОЦИЈАЛДЕМОКРАТСКОГ МОДЕЛА ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА

Имајући у виду историјско и теоријско искуство везано за социјалдемократију као покрет, модел развоја и институционализовани поредак, могли бисмо закључити да кључне и основне програмске одреднице аутентичне социјалдемократске концепције друштвеног развоја су:

- *мешовит социјални и политички модел развоја и управљања друштвеним променама, као синергија концепта и принципа либерализма и социјализма;*
- *плурализам својинских односа и социјално усмерена тржишна привреда;*
- *грађанска политичка заједница са високом аутономијом цивилног друштва и социјалном и правном државом;*
- *развијено радничко акционарство запослених у микроструктури друштва;*
- *директна (непосредна) демократија, партиципативна демократија и самоуправљање;*
- *развијени облици и пракса локалне и регионалне самоуправе;*

- *јединство политичке и социјалне демократије;*
- *принцип поделе и демократске контроле власти, одговорни парламентаризам и одговорна влада;*
- *независно судство и независни медији;*
- *историјски компромис рада и капитала и партнерство свих социјалних актера за излазак из кризе и развој друштва;*
- *модернизација и развој привреде – отвореност према изазовима научно-техничког прогреса;*
- *нова развојна концепција, рационализација система управљања, професионални компетентни менаџмент, привредне елите;*
- *афирмација радничких права (права запослених) из области радног и социјалног законодавства;*
- *активна социјална политика, са развијеним програмом социјалне сигурности и институционализованим механизмима за њено остваривање,*
- *остваривање универзалних људских права и слобода;*
- *ревизија свих облика криминалне приватизације;*
- *борба против свих облика сиромаштва, депривације и доскриминације и неправде у друштву;*
- *остваривање толеранције – етничке, религијске, расне, полне, културне;*
- *разграничити/диференцирати пословну елиту друштва од тајкунизације – лумпенбуржоазије;*
- *политика регионалног развоја у функцији напретка свих делова земље и њихове демократске интеграције у глобалном друштву;*
- *активна политика националне равноправности;*
- *развијена стратегија регионалне балканске сарадње у привреди, политици и култури;*
- *развијање дијалога и партнерства различитих цивилизација као основе развитка културе мира и борбе за мир;*
- *за улазак у евроинтеграцијске процесе и евроазијске интеграције;*
- *против уласка у НАТО, а за партнерство за мир;*
- *несврстана спољна политика, мирољубиве активне коегзистенције међу народима и државама;*

- *сарадња са свим демократским и прогресивним покретима и партијама у свету у борби за мир и развој света.*

Социјалдемократски модел развоја утемељен је на интегралном, хуманистичком концепту развоја, који подразумева начело друштвене праведности, солидарности и равноправности, квалитет људског живота; развој у коме се јасно подвлачи да човек мора бити „покретач, циљ и корисник“ тог процеса... Солидан напредак свих људи и сваког човека („*популарум прогрессио*“ Ф. Мајор). У средишту тог концепта развоја јесу: слобода, равноправност, мир, људско достојанство, социјална правда и солидарност. То је развој усмерен према слободи и срећи сваког човека и свих народа савременог човечанства.³⁾

У епохалном историјском смислу *аутентична социјалдемократија*, као модел друштвеног развоја, друштвени покрет и поредак друштвених односа, представља прелазну (транзициону) етапу револутивног развоја друштва на путу – и у хоризонту ка посткапиталистичкој цивилизацији. Она има потенцијал и снагу да ствара широку коалицију актера који отварају пут ка реалној и могућој будућности глобализације разумевања и солидарности, уједињавања човечанства, као заједнице равноправних грађана и народа. У савремености, социјалдемократија као формација снага прогресивних друштвених промена јавља се у форми коалиције савремене левице и снага левог центра. Она је широк покрет актера у борби за остваривање људских права, за социјану правду и солидарност, за толеранцију и мир у свет, за друштвени прогрес и општељудску еманципацију. Као таква, *социјалдемократија утире пут транзицији са социјалном одговорношћу* и аутентичном остваривању процеса универзализације људских права и слобода у условима глобализације. У том контексту социјалдемократија треба, кључну одредницу из корпуса људских права, да преузме од савремене „нове деснице“ која идеологију људских права злоупотребљава, лицемерно инструментализује у политичке сврхе ради остваривања империјалне хегемоније у свету.

Повезујући дугорочне и краткорочне интересе традиционалног и модерног света рада, борбу за радно-класну и општељудску еманципацију, *савремена социјалдемократија* израста у покрет који има не само демократску политичку културу већ и морални углед

3) Видети опширније о томе у студији Слободанке Недовић *Држава благодестања – идеје и политика*, Београд, Драганић, 1995; и ауторовим студијама: *Савремено друштво: стратегије развоја и актери*, Институт за политичке студије, Београд, 1996, стр.189; *Друштвене промене и актери (огледи о савременој левици)*, Правни факултет, Ниш, 1999. као и у студији Бране Марковића *Социјалдемократија и социјалдемократске странке*, „Службени гласник, Београд, 2007.

и политичку чврстину, да гради широк коалициони капацитет са бројним странкама левице и левог центра, како у освајању тако и у вршењу власти; у борби за друштвене реформе, развој и прогрес; али и спремност на историјски компромис са другим друштвеним снагама када је у питању борба за мир у свету, еколошки опстанак човечанства; када су у питању витални интереси грађана, народа, државе и човечанства. Наравно, овај изазован програм социјалдемократија може остварити само ако обнови везу са модерним светом рада – протагонистима нових производних снага и уколико не следи налог „политичке коректности“ према центрима савремене моћи, односно избегне перфидну замку пацификације, идеолошког припитомљавања, погубне инструментализације од стране разобручене звери мегакапитала и њихових идеолога. Уколико, као покрет, остане принципијелан актер друштвених промена и протагонист еманципације човека у новим историјским условима. Речју, уколико делује у савремености као актер револуције рада и глобализације са „хуманим лицем“, глобализације разумевања и солидарности у свету. У том смислу и *социјалдемократија као покрет* мора се и сама мењати, унапређивати свој програм, модернизовати стратегију деловања и метод борбе, јер како истиче А. Турен, у својој студији „Критика модерности“ (2007): „*Сутрашње борбе неће бити понављање или модернизација јучерашњих*“.⁴⁾

Својевремено је Карл Маркс записао – да се светска историја час одиграва у форми трагедије а час у форми комедије, као и да *револуције као епохални процеси* (каким је сматрао и пролетерску револуцију) „стално критикују саме себе, непрестано се прекидају у свом властитом току, враћају се на оно што је привидно свршено да би га изнова отпочеле, исмејавају окупно и темељито половиности, слабости и кукавичлуке својих првих покушаја... оне непрестано изнова измичу пред неодређеном горостасношћу својих властитих циљева све док није створена ситуација која онемогућује сваки повратак на старо...“⁵⁾ Време је да и савремена социјалдемократија схвати да уколико жели да представља еманципаторску снагу друштвених промена, она мора напустити идеологију неолибералног прагматизма, моноцентричног америчког глобализма и политичког опортунизма. Она се одлучно мора вратити модерном свету рада и програму одрживог хуманог развоја човечанства, ре-

4) Видети опширније у студији А. Турена *Критика модерности*, Политичка култура, Загреб, 2007.

5) К. Маркс, Осамнаести Брумаире Лоуиса Бонамарте, Напријед, Загреб, 1973, стр. 149.

афирмишући високе принципе револуционарног грађанства садржане у слогану „слобода, једнакост, братство“.

Нажалост, ни 220 година после велике грађанске револуције, њени универзални принципи о слободи, једнакости и братству као одреднице програма радикалне општељудске емаципације, још нису остварени. И либерализам и социјализам као покрети својатали су ове принципе и у пракси су их супротстављали и злоупотребљавали. Либерали су то чинили са принципом слободе, социјалисти са принципом једнакости. То данас чине и неолиберали. У контексту своје *антиреволуције*, која је довела до рестаурације капитализма у новим зонама светског система, неолиберали одвајају принцип слободе од принципа једнакости и братства. Отуда данас у пракси имамо злоупотребу идеологије људских права, ширење процеса експлоатације и империјализма без граница“ у форми асиметричног модела глобализације, који омогућују да богати постају све богатији а сиромашни сиромашнији.

Ваља подвући да једино *аутентична социјалдемократија* може помирити начела *слободе, једнакости и братства* и доследно се борити за њихово остварење у друштвеној пракси. Притом треба, да не би било илузије и забуне, истаћи: социјалдемократија је кроз историју играла амбивалентну улогу – час као потпорањ капитализма као поретка капиталодноса и „капитало-парламентаризма“ (А. Негри), а час као актер његовог оспоравања и промене, као протагонист „антагонистичке партиципације“ (Ј. Басо), стратегије антикапиталистичких структурних реформи које су отвара-ле пут ка социјалној држави и демократском социјализму. Социјалдемократија је у пољу нових противречја савременог капитализма једна од стратегија демократског управљања друштвеним променама. Но, она као коалиција снага левице и левог центра може представљати актера транзиције са социјалном одговорношћу и мост према посткапиталистичкој цивилизацији. *Комунизам*, као револуционарни покрет данас је стигматизован од стране нове деснице као тоталитарни иако је и он својом радикалном визијом о бескласном друштву као асоцијацији слободних произвођача и грађана, произашао из духа модерне и просвећености и недовршене грађанске револуције. *То је за сада стратегија одложене будућности* човечанства, за коју ће се са новим жаром, надом и енергијом борити нека нова генерација, која неће пристати да живи у антиутопији нове Орвелијане, света мекдоналдизације, постмодерне потрошачко-технокртске диктатуре над потребама и која ће тежити да у јединству оствари принципе слободе, једнакости и братства, што је услов за истински историјски искорак из класног

друштва и уједињавање човечанства, као заједнице равноправних народа и грађана и за истинску и потпуну еманципацију човека и хуманизацију друштва.

ЛИТЕРАТУРА

Слободанка Ненадовић, *Држава благостања – идеје и политика*, Београд, Драганић, 1995;

Љубиша Митровић, *Савремено друштво: стратегије развоја и актери*, Институт за политичке студије, Београд, 1996, стр. 189.

Љубиша Митровић, *Друштвене промене и актери (огледи о савременој левици)*, Правни факултет, Ниш, 1999.

Бране Марковић, *Социјалдемократија и социјалдемократске странке*, “Службени гласник, Београд, 2007.

А. Турена *Критика модерности*, Политичка култура, Загреб, 2007.

К. Маркс, Осамнаести Брумаире Лоуиса Бонапарте, Напријед, Загреб, 1973.

Ljubisa Mitrovic

SOCIAL-DEMOCRATIC ALTERNATIVE OF DEVELOPMENT – STRATEGIC OF OVERCOMING CRISIS AND MODEL OF SOCIAL-RESPONSIBLE TRANSITION

Summary

Starting with presentation of a critique of dominant strategy of development in the states in transition, impersonated in neo-liberal subordinated modernization that had been created as the product of restoration of capitalism of the periphery in Balkan, author of this article attempted to find an alternative strategy of development. The author argues that the strategy of transition that includes the element of social responsibility could be found exactly in social-democratic model of development. The author also presented objectives and values of social-democratic development in society and the possibilities for its implementation in the societies in the Balkan states.

Key words: Balkan, transition, restoration

